

## 12 Můžeme – a měli bychom – učinit nápravu vůči „přírodě“?

Clare Palmer

### 1 Úvod

V této kapitole se budu zabývat otázkou, je-li možné rozšířit nějakou formu nápravy (reparací) i mimo rámec lidské populace a jestliže to možné je, pak kdy a v jaké formě. Tato myšlenka není nová. Po nápravě vůči přírodě volal už prezident Richard Nixon ve své Zprávě o stavu Unie z roku 1970<sup>1</sup> a několik environmentálních etiků včetně Paula Taylora (1986) a Petera Wenze (1988) se pokusilo formulovat argumenty, které by tento záměr podpořily. Rozeberu zde stručně, jak by některé z argumentů pro nápravu vůči přírodě mohly fungovat a s jakými obtížemi by se mohly potýkat, a pokusím se formulovat návrh a specifickou argumentaci pro nápravu vůči přírodě v kontextu zvířat. Na úvod uvedu dvě objasnění:

- Termín „náprava“ zde používám nikoli ve smyslu právním, nýbrž morálním. I když náprava – a ještě více reparace či restituce, zejména v kontextu neoprávněného obohacení – má samozřejmě velký právní význam, nebudu se zde pouštět do rozboru právního aspektu této problematiky.
- Budu se zde věnovat primárně nápravě – spíše než restitucím či reparacím – protože idea nápravy tak, jak je běžně chápána, ponechává otevřenou otázku, jakou formu by ono „konání dobra“ mělo mít. Zatímco „restituce“ znamená obvykle navrácení přesně toho, oč majitel přišel, nebo poskytnutí odpovídajícího finančního odškodnění (jako například při navrácení zničeného uměleckého díla), „náprava“ bývá obvykle interpretována širěji a zahrnuje celou škálu reparačních nástrojů, jakými jsou trestní řízení, vyšetřovací komise, převod vlastnického práva, finanční odškodnění či uctění památky. Domnívám se, že bude užitečné zachovat v mimolidském kontextu škálu reparačních nástrojů co nejširší.

### 2 Náprava: Lidský případ

#### Úvod do problematiky nápravy

V průběhu uplynulého půlstoletí se lidstvo stále častěji zabývalo morálními a politickými otázkami souvisejícími s dopadem dřívějšího útlaku a nespravedlnosti na domorodé obyvatele, otroky a další pronásledované skupiny či komunity, jež se staly obětí bezpráví. Například premiéři Kanady<sup>2</sup> a Austrálie<sup>3</sup> se nedávno veřejně omluvili za to, jak se jejich předchozí vlády chovaly vůči domorodému obyvatelstvu, čímž explicitně přiznaly, že bylo takové chování morálně špatné. V environmentální oblasti vyvolala změna klimatu diskuse o tom, zda ti, kdo jsou za změnu klimatu *kauzálně* odpovědní,

mají i morální odpovědnost k určité formě nápravy vůči těm, kdo jsou změnou klimatu nepřiměřeně poškozeni.

Přestože jsou tato nápravná opatření kontroverzní, je široce – i když ne univerzálně – přijímáno, že *alespoň v několika případech* existuje morální požadavek, aby jedna strana učinila nápravu vůči druhé straně. Nároky na nápravu však kladou obtížné otázky, o nichž zde musím pojednat obšírněji. Nejprve vysvětlím, co pod termínem „náprava“ rozumím a jak mají morální argumenty tohoto typu fungovat. Za druhé potřebujeme pro souvislé uvažování o nápravě v každém konkrétním případě vědět, *kdo* je povinen učinit nápravu vůči *komu*, z jakého *morálního důvodu* a jakou *formu* by taková náprava měla mít. (viz Caney 2006, str. 465.) Tímto získáme kontext pro přemýšlení o konkrétním případě nápravy vůči přírodě (nebo vůči některým jejím částem).

### **Smysl nápravy**

Náprava předpokládá nějakou nespravedlnost či neoprávněnou újmu, k níž došlo v minulosti. Pro účely této kapitoly budu používat termínu ‘neoprávněná újma’ tak, jak jej definoval Feinberg (1984: str. 33): „zmaření, zastavení či překažení vážného zájmu morálními činiteli“ (nikoli tedy například zemětřesením) způsobem, jenž byl nebo je v určitém smyslu morálně špatným. Použití slova „újma“ s sebou tedy přináší myšlenku určité nespravedlnosti či protiprávnosti. Taková újma může mít v kontextu nápravy různé formy: působení zbytečného a silného utrpení, používání brutálního nátlaku, zotročování, odsun, porušování práv včetně práva na půdu, konfiskace hmotného majetku, ukládání břemen bez poskytování výhod, psychologické trýznění rozdělováním rodin atd. Je možné, že *by* v lidském případě *mohly* některé z těchto praktik získat morální ospravedlnění – například v případě sebeobrany či národní obrany. V případech nápravy však panuje obecná shoda na tom, že skutečně došlo k nějakému morálnímu bezpráví, ačkoli nemusí být vždy zřejmé, jak stanovit, kdo za ně nese odpovědnost. To znamená, že námitky vůči nápravě se obvykle nezaměřují – alespoň v lidském případě – na tvrzení, že dané jednání v minulosti *nepředstavovalo bezpráví* (i když vzhledem k tomu, že během historie dochází k posunům ve vnímání toho, co je morální, může se stát, že takové jednání nebylo obecně vnímáno jako působící bezpráví v době, kdy k němu docházelo).

Náprava se však evidentně netýká pouze újmy, k níž došlo v minulosti, nebo pouze uznání skutečnosti, že k takové újmě došlo. Spojuje v sobě *uznání* újmy způsobené v minulosti, přijetí *odpovědnosti* za tuto újmu a potvrzení morálního imperativu k pokusu o nějaký způsob *nápravy* či *odčinění* způsobené škody.

### **Ospravedlnění nápravy a problémy s tím spojené**

Úvahy o nápravě se obvykle tak či onak ohlížejí zpět (i když lze tuhle skutečnost nahlížet různým způsobem) a povolávají do hry určitý druh *historického* principu (Nozick 1974, str. 153). Je zřejmé, že

nepanuje obecná shoda na tom, že historický princip má své místo v etice a politické filosofii.<sup>4</sup> Jestliže však někdo odmítá nápravu pouze proto, že v sobě nese určitý prvek zpětného pohledu, odmítá pak všechny druhy náprav včetně lidských případů, a proto tento názor pro současné účely ponechám stranou.

Historický princip má hluboké kořeny v morálním uvažování, protože je úzce spojen s ideou něčeho *zaslouženého*. Jak uvádí Rachels (2007, str. 510), zásluhy představují „ústřední součást našeho obecného vnímání morálky“. A v těch případech nápravy, kterými se zabývám, je myšlenka zasloužení důležitá: újma byla způsobena těm, kdo si ji *nezasloužili*, a protože nebyla zasloužená, je třeba ji nějak odčinit, jinak újma zůstává v morálním účetnictví stále nevyřízeným dluhem.

Skutečnost, že by měla být újma *nějak* odčiněna, však nestanovuje, *kdo* nese odpovědnost za nápravu. Existují zde dva hlavní názorové proudy, kterým se někdy říká *kauzální pojetí* a *pojetí z hlediska prospěchu* (Caney 2006, 467). Kauzální pojetí se soustřeďuje na *pachatele*: nápravu jsou povinni zajistit ti, kdo bezpráví způsobili. Toto pojetí však přináší problémy, protože pachatelů bezpráví může být více a nemusejí již být naživu či se mohli transformovat takovým způsobem, že nároky vůči nim pozbývají platnosti. Pojetí z hlediska prospěchu na druhé straně tvrdí, že odpovědnost za nápravu nesou ti, kteří mají z bezpráví *prospěch*. Tímto způsobem se pravděpodobně stanoví skupina osob, jež bude alespoň částečně odlišná od kauzálního pojetí (protože prospěch mohou mít pachatelé i nepachatelé a někdy nemusejí mít pachatelé dokonce žádný prospěch). Pojetí z hlediska prospěchu se vyvaruje některých problémů spojených s určením kauzálních pachatelů újmy, chybí mu však intuitivní dovolávání se přímého zasloužení, jež je součástí kauzálního pojetí.

Další obtíže přinášejí mezigenerační nároky. Během času nejen „mizí“ pachatelé, původní beneficianti i původní oběti, ale vyvstávají problémy související s neurčitostí identity. Smysl slov „prospěch“ a „újma“, s nimiž zde operujeme, naznačuje, že zúčastnění jsou na tom v důsledku újmy způsobené v minulosti buď „lépe“ nebo „hůře“. V mezigeneračních případech však zabíjení či vyhnání a jiné újmy způsobené pachateli *vytvořily* právě ty okolnosti, za nichž se konkrétní jednotlivci, kteří nyní žijí, narodili. Jakožto *konkrétní jednotlivci* na tom tedy nejsou hůře, neboť jsou důsledkem činů bezpráví páchaných v minulosti a bez nich by vůbec nebyli na světě.<sup>6</sup> Mezigenerační pojetí nápravy musí tedy zohlednit argumenty týkající se neurčitosti identity, a to někdy tak, že přistoupí ke skupinovému nároku na nápravu.<sup>7</sup> Waldron (1992, str. 8-10), tvrdí, že tvrzení o tom, že je na tom někdo hůře či lépe, naznačuje, že víme, jak by situace vypadala, kdyby k bezpráví (ke kterému v minulosti došlo) vůbec nedošlo. Pozice takového uvažování „co by kdyby“ je však přinejmenším nejasná.

Obtíže spojené s identifikací pachatelů, jejich zmizení, vztah mezi kauzálním pojetím a pojetím z hlediska prospěchu a (v mezigeneračním přístupu) neurčitost identity a problémy plynoucí

z uvažování „co by kdyby“ vyvolávají značné problémy při stanovování, jak zajistit nápravu. Kromě toho se diskutabilnost nároků na nápravu do určité míry liší ve vztahu k tomu, v čem by náprava spočívala. Například formální omluva za minulé činy bude pravděpodobně méně sporná než náprava, která zahrnuje převod půdy. Existují pro to dobré důvody. Zatímco formální omluva za minulé činy nemůže odčinit újmu způsobenou vážným zájmům žádné žijící osoby či skupiny osob, navrácení půdy zcela jistě ano. Patří-li tyto zájmy beneficiům, jež nebyli pachateli bezpráví, především v případech, kdy se daná půda stala klíčem k prosperitě a identitě beneficiů, mohl by pokus o vyřešení stávajících problémů spustit novou sérii nároků souvisejících s bezprávím. Je třeba se vyvarovat takového reparačního vypořádání, jež by vyvolalo možné nové nároky na nápravu.<sup>8</sup>

Stručně jsem zde nastínila několik obecných problémů, jež by náprava mohla vyvolat. Nebudu zde nyní tyto problémy rozebírat v kontextu lidstva a budu se soustředit na možnosti nápravy vůči přírodě, kde čelíme alespoň zčásti stejným problémům.

### **3 Náprava vůči přírodě**

Slovem „příroda“ můžeme zcela jistě myslet řadu významů. V tomto článku vnímám přírodu jako něco, co je mimo člověka a co představuje celou škálu různých subjektů (ekosystémů, druhů, jednotlivých organismů odlišných od člověka, populací), o nichž by bylo možno říci, že by si zasloužily nápravu. Aby byla tato idea nápravy vůči přírodě (nebo její části) přijatelná, museli bychom být schopni stanovit, kdo je za zajištění nápravy odpovědný, k jaké újmě došlo z morálního hlediska, kdo je poškozenou stranou, a určit vhodnou formu nápravy. Není-li to možné, nemá nárok na nápravu šanci uspět. Vzhledem k omezenému prostoru krátké kapitoly zde stručně pojednám pouze o dvou subjektech, ve vztahu k nimž byly vedeny debaty o potřebnosti nějaké formy nápravy: o *jednotlivých živých organismech, jež nejsou schopny vnímání*, a o *druzích*. Ukážu, že podpořit jakýkoli argument ve prospěch nápravy je v těchto případech velmi obtížné.

#### **Náprava vůči jednotlivým organismům a druhům**

Ve své knize *Respekt k přírodě* (Respect for Nature (1986)) uvádí Paul Taylor nejpodrobnější rozbor „restituční spravedlnosti“ vůči přírodě, který je mi znám (i když to, co doporučuje, by bylo lépe nazývat spíše *reparační spravedlností*). Taylorova argumentace je postavena na tvrzení, že všichni morální činitelé, kteří zaujmou postoj respektu k přírodě (což je dle Taylora postoj, který by bylo dobré zaujmout), by si měli uvědomit, že každý volně žijící organismus „má své vlastní dobro“ (ibid, str. 71), nebo lze též říci, že má zájmy na rozvoji svého vlastního prospěchu. Toto „dobro“ je dle Taylora morálně relevantní. Všechny volně žijící organismy včetně těch, které nejsou nadány vnímáním, mohou utrpět újmu a může jim tedy náležet restituční spravedlnost. Není třeba dodávat více, abych zde mohla položit zásadní otázku: Mohou organismy, které nejsou nadány vnímáním –

stromy, rostliny, bakterie – *utrpět* újmu v morálním smyslu? Taylor může mít pravdu v tom, že mají všechny organismy zájem na rozvoji svého vlastního prospěchu a že některé způsoby, jak se k nim chováme, mohou být v souladu (nebo v rozporu) s jejich zájmy na svůj vlastní prospěch. Otázkou však zůstává, jestli máme morální odpovědnost k ochraně jejich zájmů nebo k nabídnutí nějaké kompenzace v případě, že jsme jejich vývoj „zabzdili“ či „zastavili“.

V environmentální etice je tato otázka nepochybně sporným tématem a obhajoba takového postoje leží v samém srdci biocentrismu (Goodpaster 1978; Sterba 2001)<sup>9</sup>. Jsou zde však dobré důvody k pochybnostem, zda organismy, které nejsou nadány vnímáním, mohou utrpět újmu v morálním smyslu tak, jak jej definuje Feinberg. Není zcela zřejmé, bez zkušenostního světa, který způsobuje, že organismu na něčem *záleží*, zda nám jeho stav dobra ukládá *jakékoli* morální povinnosti vůči takovému organismu, ať už pozitivní či negativní. Z tohoto pohledu nemá zastavení či zabzdění prospěchu určité rostliny či bakterie význam morální, protože pro daný organismus není důležité nijak vědomě. (Samozřejmě mohou existovat i jiné důvody, proč to, co takovému organismu člověk činí, má morální důležitost, nikoli však pro organismus samotný). Má-li tento názor pravdu, nejsme *rostlině* dlužni žádnou nápravu, a to nemálo proto, že neutrpěla žádnou újmu z morálního hlediska.

Jako individualista se Taylor nezabývá argumentací ve prospěch druhů, věnují se jí však jiní (např. Sterba 2001). Často se argumentuje, že – v případě ohrožení či vyhubení místních druhů – má druh *nárok* či historické *právo* žít někde jinde (viz např. Cairns 2003). V těchto případech je někdy vnímána jako způsob nápravy reintrodukce druhu. Například Gerber (2007) v případě lokálně vyhubených vlků tvrdí, že:

Způsobili jsme vlkům a jejich přirozenému prostředí újmu, a proto ji musíme napravit tak, že vlky reintrodukujeme a obnovíme jejich přirozené prostředí. Vzali jsme jim jejich domov a jejich životy, a tak jim je musíme vrátit zpět. Je to jednoduché. Průzračně jasné.

Takové nároky však ve skutečnosti nejsou ani jednoduché ani průzračně jasné. Nejasné zůstává například to, co „napravení újmy způsobené vlkům“ znamená – tj. komu jsme nápravou povinováni. Jednou možností je daný živočišný druh. Druhou možností jsou jednotliví členové daného druhu.

Podobně jako je tomu u jednotlivých organismů, jež nejsou nadány vnímáním, musí myšlenka poskytnutí nápravy vůči konkrétnímu druhu vycházet z myšlenky, že má druh určité morální zájmy. Problémy, které zde však vyvstávají, jsou podobné těm, jež vyvstávají v případě jednotlivých organismů, jež nejsou nadány vnímáním, či – jak upozorňují Sandler a Crane (2006: str. 80), dokonce komplikovanější. Nejsilnější argumenty, jež tvrdí, že má druh morální status, jsou založeny na myšlence, že by měl být druh vnímán nikoli jako třída či skupina, nýbrž jako rod určitých konkrétních jednotlivců.<sup>10</sup> Například Johnson (2003) tvrdí, že je druh individuální živou entitou – trvalým procesem, jenž udržuje důvěrnou rovnováhu se svým prostředím a se zájmy na všem, co přispívá

k jeho souvislému a efektivnímu fungování. Takové zájmy druhu lze podle Johnsona (2003, str. 479) odlišit od souboru zájmů jednotlivců, kteří tvoří daný druh. Toto tvrzení vede Johnsona k tomu, aby vykročil o krok dále k tvrzení, že tyto zájmy mají určitého druhu morální význam.

Nebudu zde polemizovat s názorem, dle něhož by měl být druh vnímán jako (v určitém smyslu) jednotlivec nebo přinejmenším spíše jako jednotlivec než jako třída.<sup>11</sup> A zcela jistě *se zdá* být možné pochopit tvrzení, že zájmy druhu lze odlišit od souboru zájmů jednotlivců, kteří v současné době daný druh tvoří. Rolston (1985, str. 718) například podotýká, že jednotliví členové druhu by mohli mít prospěch z toho, že jsou nositeli genů s menšími odchylkami a lepší sekvencí pro reprodukci, než jaké ve skutečnosti mají. Takové odchylky mohou poškozovat jednotlivce, ale dle Rolstona jsou v zájmu druhu. Ačkoli lze tento argument pochopit, není jasné, zda uspěje v tvrzení, že má druh zájmy, jež jsou oddělitelné od zájmů jednotlivců, jež jsou v průběhu času jeho součástí, neboť z dlouhodobého pohledu lze „prospěch druhu“ vykládat spíše jako soubor zájmů všech budoucích jednotlivců daného druhu než druhu samotného.

I když připustíme, že je druh určitým typem jednotlivce, který má své zájmy,<sup>12</sup> zůstává zde stále problematický závěrečný krok zajištění morální relevantnosti takových nároků. Hlavním Johnsonovým argumentem (2003, str. 479) je, že (v případě lidského druhu) vzhledem k tomu, že jednotliví lidé mohou mít morálně významné zájmy, jichž si nejsou vědomi, není uvědomění pro existenci morálně významných zájmů nezbytné. Naznačuje tedy, že druh – ačkoli jakožto druh nemá žádné vědomí – může mít zájmy významné z morálního hlediska, neboť existence morálně významných zájmů není podmíněna tím, aby si jich byl jejich nositel vědom. Jak však ukazují Sandler a Crane (2006, str. 76), je toto otázkou. Mají-li jednotliví lidé zájmy významné z morálního hlediska, jichž si nejsou vědomi, je tomu tak proto, že jednotliví lidé mají – z jiných důvodů – morální status a takové morální zájmy jsou postaveny na jejich stávajícím morálním statusu. Pro morální status druhu však nebylo představeno žádné *další* ospravedlnění. Johnson musí vysvětlit, proč by mohli mít „jednotlivci“, kteří nemají vědomí a nejsou si tedy ani vědomi svých vlastních zájmů, na základě takových zájmů morální status. A v případě druhu právě tento prapůvodní důvod chybí. I v případě, že má druh všechny charakteristiky, které Johnson uvádí, a tím pádem by mohl být vnímán jako mající své vlastní zájmy, neexistuje dostatek důvodů pro tvrzení, že jsou tyto zájmy důležité z morálního hlediska. Jako u organismů, jež nejsou nadány vnímáním, je tedy obtížné nalézt vhodný argument pro podporu tvrzení, že mohou druhy utrpět protiprávní újmu, a proto jim nemůžeme být přímo povinováni poskytnutím nápravy.

### **Možnost symbolické nápravy**

Reparační nástroje však nemusejí být zcela nadbytečnými v kontextu mimolidské přírody, jež není nadána vnímáním, i když jejich funkcí není činit nápravu *vůči* přírodě na základě morální újmy

způsobené v minulosti. Národy či jiné skupiny lidí, jež projevují lítost a smutek nad ničením přírody způsobeném v minulosti, mohou na důkaz své touhy „konat dobro“ vyjadřovat *symbolickou, expresivní* hodnotu a mohou se zapojit do činností, jakými je například ekologická obnova. Na pomoc si zde můžeme vzít dobře známou argumentaci Toma Hilla (2007, str. 680), který navrhuje, abychom si namísto soustředění se na sporná tvrzení o tom, zda rostliny či ekosystémy mají skutečnou vnitřní hodnotu či zájmy důležité z morálního pohledu, položili otázku týkající se toho, kdo ničí určitý ekosystém: „Co je to za člověka, který se takto chová?“ – podobně jako bychom si položili otázku o tom, co za člověka je ten, který poté, co zdědil obrovské bohatství po své babičce, poplve její hrob. Podle Hilla nás tato otázka vede k tomu, abychom se zamysleli spíše nad lidskými ctnostmi či dobrými vlastnostmi než nad skutečnou vnitřní hodnotou organismů, jež nejsou nadány vnímáním – a upozorňuje, že lehkomyšlné ničení životního prostředí signalizuje, že lidé postrádají „charakterové rysy, které chceme podporovat, protože jsou ve většině případů přirozeným základem pro rozvoj určitých ctností“ (ibid., 683). Hill má na mysli takové charakterové rysy, jako jsou pokora, schopnost mít rád a starat se o to, co obohatilo náš život, a schopnost ocenit vlastní místo ve vesmíru (a tvrdí, že postoj člověka, který je schopen ve vztahu k přírodnímu prostředí „ocenit nějakou věc jen pro ni samotnou“ je nezbytná pro „obecnější lidskou schopnost, již bychom mohli nazvat schopností ocenit dobro“ (2006, str. 333)).<sup>13</sup>

Analogicky bychom zde mohli argumentovat ve prospěch symbolické nápravy vůči přírodě. Mohli bychom si položit otázku: Jaká skupina lidí či jaký národ by lehkomyšlně ničil a vyhuboval druhy, aniž by kdy vyjádřil lítost nad jejich ztrátou či se pokusil o nápravu způsobené škody či obnovu původního stavu? Hillovu analýzu můžeme rozšířit takto: Možná takové postoje poukazují na kolektivní neschopnost uvědomit si, jaké je místo dané skupiny jak v lidské, tak v evoluční historii. V tomto kontextu by mohlo být vnímáno jako symbolická forma nápravy veřejné vyjádření lítosti a zahájení činností, jako je například ekologická obnova (vedle dalších důležitých funkcí), a to taková forma nápravy, která není závislá na myšlence, zda byla druhům či organismům, jež nejsou nadány vnímáním, způsobena přímá újma.<sup>14</sup>

#### **4 Náprava vůči zvířatům nadaným vnímáním**

Z pohledu definice „újmy“, kterou jsem uvedla výše, lze považovat újmu způsobenou zvířatům nadaným vnímáním za významnou z morálního hlediska. Znamená to, že otázka nápravy vůči zvířatům nadaným vnímáním se alespoň odlepí od země, třebaže se bude stále potýkat s nelehkými problémy. Ve zbývajících částech této kapitoly se budu zamýšlet nad tím, zda a jak by taková náprava mohla fungovat.

Etika chování vůči zvířatům je krátká na argumenty ohlížející se do minulosti, snad proto, že na tomto poli zaujímá ústřední roli utilitarismus. Tom Regan (2004, str. xl) však uvádí tuto argumentaci:

Akceptovali jsme myšlenku kompenzační spravedlnosti za újmu způsobenou v minulosti vůči lidským bytostem. Vzhledem k tomu, že spravedlnost se vztahuje i na zvířata, dává smysl uplatnit kompenzační spravedlnosti i v jejich případě. Konkrétněji by měla být kompenzační spravedlnost uplatněna vůči zvířatům, jež patří k druhům (jako například nosorožci dvourozí), jejichž počet v důsledku bezpráví páchaného v minulosti klesá.

Ačkoli není zcela jasné, jak by Regan tento argument uvedl do praxe, musí to být zhruba v tomto duchu: všechna zvířata, jež „jsou cítícími subjekty života“ – paradigmaticky tudíž dospělí savci – mají negativně vymezená práva, což znamená, že bychom jim neměli brát život ani svobodu. Neexistuje však žádná povinnost – minimálně v rámci argumentace týkající se práv – těmto zvířatům pomáhat. Za některých okolností však můžeme mít *zvláštní povinnost* poskytnout kompenzační spravedlnost vůči jednotlivým zvířatům – například jsou-li členy druhu, jež jsme svou činností ohrozili.

Ačkoli je tato úvaha působivá, staví nás před určité problémy. Je obtížné představit si, jak by skutečnost, že je nějaké zvíře „členem určitého druhu“ mohla být v souvislosti s Reganovým argumentem relevantní z morálního hlediska, když podle něj mají morální význam pouze schopnosti zvířat.<sup>15</sup> A nijak to neulehčuje obecné problémy, které vyvstávají v souvislosti s reparačními úvahami – především otázku, *kdo* je odpovědný za realizaci kompenzační spravedlnosti a jaká by měla být její výše. Pokusím se formulovat poněkud plnější – ačkoli stále ještě zúženou – úvahu o nápravě vůči zvířatům nadaným vnímáním (ačkoli, jak naznačuji v závěru, bylo by lépe hovořit v případě zvířat spíše o zvláštních povinnostech než o nápravě). Zaměřím se na jednoduchý a co nejméně kontroverzní případ a poté upozorním na několik námitek, které mohou být vzneseny i proti tak jednoduchému případu.

### **Propracování argumentace ve prospěch nápravy vůči zvířatům**

Zájmy zvířat jsou lidmi často opomíjeny a v mnoha případech by už toto opomíjení mohlo být přijatelně nazváno protiprávní újmou. Mohly by tyto případy představovat důvod pro nápravu? Možná ano, některé případy však otevírají silně pichlavé problémy. Například zemědělská zvířata většinou přivádějí na svět lidé a na lidech jsou také značně závislá. I když mohou být taková zvířata (a často jsou) velmi vážně poškozována, působí uplatnění jazyka nápravy vůči nim poněkud kostrbatě. Je tomu tak proto, že paradigmatické reparační případy mají dva rysy, jež nelze snadno aplikovat na případ zemědělských zvířat. Těmito rysy jsou *újmy působené samostatně žijícím bytostem (nebo v některých případech skupinám), kterým se daří hůře v důsledku morálně neospravedlnitelných zásahů druhých, a újmy, které již nejsou dále způsobovány, avšak jež mají trvalý negativní vliv na jejich oběti či potomky těchto obětí.*

Zemědělská zvířata nejsou v žádném běžném smyslu samostatně žijícími bytostmi, kterým se daří mnohem hůře, než by se jim mohlo dařit jinak. Byla stvořena lidmi pro podmínky, v nichž žijí.



Tato skutečnost přináší nezvykle komplikované problémy související s neurčitostí identity a argumenty „co by se mohlo stát, kdyby“. A co se týče otázek týkajících se protiprávní újmy vůči zemědělským zvířatům, jedná se ve většině případů o újmy, které stále trvají. V takovém případě má přednost spíše výzva k ukončení trvající újmy než výzva k zajištění nápravy. Bylo by více než podivné zajišťovat nápravu za újmu, která je stále páchána.<sup>16</sup>

Oproti tomu se zdá, že divoce žijící zvířata jsou blíže paradigmatickým případům nápravy, neboť se jedná o bytosti, jež běžně žijí samostatně, a v jejich případě může mít způsobená újma takové důsledky, že se jim povede mnohem hůře. Budu se zde soustředit pouze na jeden konkrétní případ divoce žijících zvířat. Bude-li se idea nápravy či něčeho obdobného jevit přijatelně alespoň v tomto konkrétním případě, pak bude existovat možnost nápravy vůči jedné části mimolidské přírody. Nebudu se zde pokoušet nalézt argumentaci ve prospěch ničeho složitějšího.

Představme si případ, kdy je skupina kojotů<sup>17</sup> vytlačena ze svého přirozeného prostředí v důsledku rozsáhlé bytové výstavby. Kojoti tak přišli o přístup k velké části svých loveckých teritorií a přišli o místa, kde si budovali své brlohy. Nemohou se přestěhovat jinam, protože sousední teritoria již obývají jiní kojoti. Výstavba sídliště se tak stala překážkou důležitých zájmů kojotů, kterým se nyní daří podstatně hůře. I nadále trpí v důsledku těchto překážek, jež proti nim byly v minulosti postaveny,<sup>18</sup> a jsou zranitelní vůči novým hrozbám: zesílilo nebezpečí, jež pro ně představují silnice, a noví obyvatelé sídliště se jich chtějí zbavit. Zájmy kojotů nebyly v žádné fázi brány v potaz. A přesto mají – jakožto bytosti nadané vnímáním – vlastní zájmy, jež mají (jak tvrdím) své morální opodstatnění. Najde v tomto případě myšlenka nápravy uplatnění?

Vůči myšlence nápravy zde ihned vystávají tři *principiální* námitky, které si můžeme snadno ukázat právě na tomto příkladu kojotů. V následujících odstavcích bude N značit „námitku“ a O „odpověď“.

### **1. námitka: Urážlivé srovnání**

N1: Debaty o nápravě vůči zvířatům jsou urážlivé, protože implicitně a možná i explicitně přirovnávají zvířata k lidem, čímž naznačují, že je lidská srovnávací třída podobná zvířatům. Tato záležitost je problematická především v případech, kde je zřejmé, že zaměření na vyhnání ukazuje paralelu mezi vyhnanými skupinami domorodého obyvatelstva a vyhnanými zvířaty.

O1: Nárok na nápravu vůči zvířatům může být vyjádřen urážlivým způsobem, není to však důvodem k tomu, abychom přijali obecnější argumentaci „urážlivého srovnání“. Ústředním tvrzením, jež obhajují ti, kdo tvrdí, že zvířata mají morální status, je tvrzení, že zvířata mají s lidmi společné určité z morálního hlediska významné schopnosti (například vnímavost či citění) a že tyto schopnosti podpirají morální status. Znamená to akceptovat, že jsou zvířata a lidé v určitém smyslu „stejní“.

Přistoupíme-li na tuto ideu stejnosti, nemůžeme již říci, že (například) dopředu hledící utilitářský přístup (uvažování o důsledcích možného jednání vůči zvířatům) urážlivý není, avšak zpět hledící přístup (zkoumání účinků dřívějšího jednání vůči zvířatům) urážlivý je. Má-li určitá újma morální dimenzi, pak má morální dimenzi vždy, když k ní dojde. Mohou samozřejmě existovat důležité rozdíly mezi lidskými a zvířecími případy, jež nároky zvířecích případů snižují či zcela ruší. V takovém případě jsou však důležité takové faktory, a nikoli samotná esence tohoto srovnání.

## 2. námitka: Chybějící aktivní nárok

N2: Lidské a zvířecí případy jsou z morálního hlediska *odlišné*, neboť nároky na nápravu v lidských případech vždy vznášejí ti, kteří byli přímo či nepřímo poškozeni. Jestliže náprava závisí na tom, aby poškozená strana *přiznala* újmu, a/nebo na tom, aby v souvislosti s újmou *aktivně předložila nárok* na nápravu, pak pro zvířata, která nejsou ani jedné z těchto možností schopna, náprava neplatí.

O2: Vezměme si lidský případ: předpokládejme, že je skupina A násilně a nuceně vyhnána ze své půdy, protože tuto půdu chce skupina B, která vlastní zbraně, jež skupina A nemá. Skupina A je nucena žít (a zemřít) na okrajovém území, kde je nedostatek potravy, vody i útočišť. Řekněme však, že dobyvatelé tuto násilnou historii před dětmi ze skupiny A zatají. *Tyto děti* nevědí, jak se dostaly do své bezúspěšné situace, ani že se jim daří mnohem hůře, než by se jim mohlo dařit jinak, ačkoli tato skutečnost není mezi novými obyvateli žádným tajemstvím. Jelikož svou situaci neznají, nemohou jí rozumět, nemohou proti ní protestovat a nemohou požadovat nápravu. Znamená to snad, že *nemají* na žádnou nápravu *nárok*? Jestliže někdo přistoupí na myšlenku nápravy, bylo by zvláštní tento nárok zamítnout. Představme si, že tyto děti posléze zjistí, že byly obětí bezpráví, a vnesou požadavek na nápravu. Získají ni nárok pouze proto, že nyní již o bezpráví vědí a o nápravu výslovně požádaly? Bylo by jistě na hlavu postavené tvrdit, že nárok na nápravu zakládá jejich *uvědomění* si utrpěné újmy (ačkoli společenský konflikt vyvolaný požadavky samotnými může poskytnout další a dopředu hledící důvod, který takovou nápravu ospravedlní). Nárok na nápravu však zakládá skutečnost utrpěné újmy. Je-li však důvodem pro nápravu újma samotná a nikoli uvědomění si této újmy, pak zvířecí případ na tomto základě vyloučit nelze. Zvířata mohou potřebovat lidské ochránce či opatrovníky, kteří by jejich nárok zastupovali. Potřeba zastupování však neznamená, že by *mít* nárok *nemohli* – nároky lze vznášet i jménem lidí, jestliže potřebují zastoupení.<sup>19</sup> Někdo však může říci, že zde byl pominut zcela zásadní rozdíl. Je možné, že si ony děti nebyly vědomy způsobené újmy, byly však alespoň *schopny* si ji uvědomit. Zvířatům tato schopnost chybí.<sup>20</sup> Jedna reakce tento případ zamotá: představme si, že by byli ze své půdy vyhnáni lidé s kognitivní poruchou. Scházela by jim schopnost porozumět utrpěné újmě, znamenalo by to však, že jim žádná náprava nenáleží? Je zřejmé, že jim byla způsobena nespravedlnost, přestože jim schází schopnost jí porozumět.

Nechci popírat psychologickou důležitost porozumění tomu, co náprava *znamená*, ani popírat, že lidé mohou utrpět (například) v důsledku nucené migrace psychologickou újmu takovým způsobem, jakým toho zvířata schopna nejsou. Tento psychologický rozdíl – především uznání a zadostiučinění, jež může náprava poskytnout – *skutečně* činí oprávněné lidské nároky na nápravu důležitějšími než jakýkoli nárok vznesený jménem kteréhokoli zvířete či skupiny zvířat, neboť v lidském případě existuje řada dalších zvláštních aspektů, které je potřeba vzít v úvahu. Přesto to však není dostatečným důvodem k tomu, abychom řekli, že zvířata (jako například kojoti) nemohou mít vůči lidem *žádné* nároky na jakoukoli formu pomoci v případě způsobené újmy. Je však možné – jak uvádím v závěru – že psychologické rozdíly mezi lidmi a zvířaty vedou k tomu, že by bylo vhodnější mluvit spíše o zvláštní povinnosti než o nápravě.

### **Námitka úmyslu**

N3: Nároky na nápravu jsou platné pouze v těch případech, kde došlo k *úmyslné* újmě. Neúmyslná či náhodně vzniklá újma důvod k nápravě nezakládá. Některé újmy způsobené v lidském či zvířecím kontextu samozřejmě *úmyslnými* jsou a námitka v těchto případech neobstojí. Předpokládejme však, že se případ kojotů udál takto: developeři koupili pozemek a vybetonovali jej, přičemž si žádá zúčastněná strana nevšimla existence divoce žijících zvířat nadaných vnímáním. Nikdo úmyslně nezamýšlel, aby byly výstavbou dramaticky ohroženy životně důležité zájmy kojotů. Není zde úmysl způsobit újmu, a tak není důvod zajistit nápravu.

O3: Tato námitka nás přivádí k tomu, co *bychom měli vědět* i o jiných než morálních aspektech situací, do nichž vstupujeme. Předpokládá, že si nemusíme lámat hlavu nad tím, abychom se snažili zjistit, jestli naše jednání může někomu způsobit újmu. V lidském případě však takový pohled nepřipouštíme. Unger (1996, str. 32) uvádí, že „jestliže v místě, kde se pohybují malé děti, rychle zaparkujete, aniž byste dali pozor na to, abyste zjistili, nejsou-li na místě děti, je na vašem chování něco morálně špatného, i když žádnou újmu nezpůsobíte“. Znamená to, jak uvádí Raz (2009), že za takových okolností existuje povinnost dávat pozor. Stejným způsobem je známo, že se v divoké přírodě pohybují zvířata nadaná vnímáním, a proto existuje-li plán na zastavení takových oblastí, představuje případ, kdy se nesnažíme zjistit, jaká zvířata zde žijí, a nepřemýšlíme nad tím, jak bychom je mohli chránit nebo alespoň zajistit do určité míry uspokojení jejich základních potřeb, (dle mého názoru) rovněž porušení povinnosti dávat pozor.<sup>21</sup> Developeři mohli snadno vědět, jaký dopad bude jejich činnost mít na divoce žijící zvířata nadaná vnímáním, i když nejednali s přímým úmyslem působit újmu, a proto zde mohou existovat důvody ke zvláštním povinnostem vůči těmto zvířatům – ačkoli chybějící úmysl způsobit újmu ze strany pachatelů může zdatelně *zeslabit* nároky na poskytnutí pomoci.

Přestože tyto tři *principiální* námitky naznačují, že nároky na nápravu vůči zvířatům musejí být pečlivě formulovány a že jsou takové nároky slabší než srovnatelné lidské nároky, nevylučují – dle mého názoru – možnost nápravy (či něčeho obdobného) vůči zvířatům zcela. Nároky na nápravu vůči zvířatům s sebou však nesou některé ze stejných obtíží jako lidské nároky na nápravu.

### **Přenos lidských problémů**

V předchozích odstavcích jsem uvedla řadu problémů, které s sebou přináší argumentace ve prospěch nápravy v případě lidí. Patří sem stanovení pachatelů, jejich mizení v průběhu času, ústup obětí v průběhu času, problémy s neurčitostí identity, nároky na základě „co mohlo být, kdyby“ a možný vznik nových trestných činů případně přestupků vůči beneficietům, kteří se na vzniku újmy původně nepodíleli. Nemohu doufat, že všechny tyto problémy (nebo vlastně kterýkoli z nich) vyřeším. Mohu však vystavět jednoduchý „případ kojotů“, abychom se některým z těchto problémů *vyhnuli*, a u složitějších případů by mohly závěry o případech zvířat vycházet z obdobných nároků na nápravu v případech lidí.

Představme si na příkladu kojotů, že máme co do činění s případem týkajícím se (přibližně) stejné generace: původní populace kojotů vyhnaných ze svých teritorií a jejich bezprostřední potomci (neboť bezprostředně následující generace koexistuje s generací rodičů). Jedná se o *naprosto tytéž* kojoty, jejichž původním přirozeným prostředím bývala divočina a kojotí území. Tímto se vyhneme jak problémům s ústupem obětí, tak problému s neurčitostí identity.<sup>22</sup> Kojotům se nyní daří z důvodu bytové výstavby z morálního hlediska absolutně hůře a špatně. Existují zde morální újmy způsobené v minulosti s přetrvávajícími negativními dopady (i související nové újmy) a můžeme určit „oběti“, kterým náleží nárok na nápravu. Tyto skutečnosti nám říkají něco o tom, co potřebujeme vědět o problematice nápravy, stále zde však zůstávají dvě důležité otázky: Kdo by měl nápravu zajistit? Co by bylo jako náprava bráno?

Vezměme si kauzální úvahu o nápravě se zaměřením na pachatele. Jsme zde postaveni před dva problémy: jak *stanovit* odpovědné pachatele (architekti, developéři, stavební dělníci? jejich zaměstnavatelé či jejich společnosti?) a jak se vypořádat se *zmizelými* pachateli. Případy týkající se stejné generace odstraní pouze *některé* typy zmizení pachatelů. Je možné, že se již architekti, developéři a stavební dělníci přesunuli jinam; je možné, že některá ze společností ukončila svou činnost a některé osoby odešly do důchodu. Pohled na nápravu z hlediska prospěchu však přináší další problémy. Ti, kteří bytové domy vybudovali, měli z této činnosti nepochybně finanční prospěch. Existují však další beneficieti, kteří mají z této činnosti současný prospěch: ti, kteří na místě nyní bydlí. Tito beneficieti však nabyli své pozemky za tržní cenu pomocí svých korektně vydělaných příjmů. Kdyby měli tito noví rezidenti utrpět v důsledku reparačních nároků výraznou újmu, nebylo by z jejich pohledu nerozumné tvrdit, že nyní byla způsobena újma *jim*.

Možná však toto stanovisko není pro řešení tohoto problému příliš nápomocné. Snad bude lepší, když se zamyslíme nad tím, *co by* v případě tohoto typu *představovalo* nápravu – a jak by se náprava lišila v případě lidí a zvířat – čímž bychom mohli objasnit, *kdo by měl* nápravu učinit.

## 5 Náprava vůči kojotům v praxi

Co by tedy představovalo nápravu vůči kojotům? Náprava v případě zvířat se liší od nápravy v případě lidí dvěma způsoby:

- Kojoti z informace, v čem náprava spočívá, psychologicky nic nezískají. Omluvy a uctění památky jsou v jejich případě zbytečné. Nechovají vůči pachatelům ani beneficiům zášť a nedomáhají se žádného zadostiučinění. Není zde tedy žádný důvod (stejně jako v případě lidí), aby byla náprava přednostně, je-li to možné, vymáhána od pachatelů na základě zadostiučinění vůči obětem. Kromě toho neexistují důvody pro nápravu na základě dopředu hledících odůvodnění v souvislosti s možností harmonické budoucnosti prosté dřívějšího vzteku.
- Již jsem nastínila důvody, proč jsou nároky kojotů slabší než lidské nároky na nápravu. Nároky zvířat jsou však potenciálně slabší ještě v dalším smyslu: ve smyslu *majetkových práv*. Ve srovnatelných lidských případech se často tvrdí, že je náprava vyžadována, protože ti, kteří byli nuceně vyhnáni, měli majetková práva na svou půdu (i když v tehdejší době tato práva nebyla uznávána). Autoři některých současných prací zabývajících se environmentální etikou však dokonce *tvrdí*, že by majetková práva na jejich přirozené prostředí měla být přiznána i divoce žijícím zvířatům nadaným vnímáním (Hadley 2005). Jedná se však o velmi silné tvrzení a v současné době panuje velmi malá akceptovatelnost i pro názor, že by zvířata mohla mít (právní či morální) práva na své vlastní *tělo*, nemluvě o jejich teritoriu. Nebudu zde hájit nárok na majetková práva, neboť újma způsobená kojotům jejich majetková práva neporušila, vnesla však do jejich životů bolest, bídu a zranitelnost, a to absolutně i relativně. Znamená to, že nárokování práv, jež platí v případě lidí, v případě zvířat uplatnit nelze.<sup>23</sup>

Dle mého mínění tyto dva rozdíly zakládají důvod pro uvažování, že „činění dobra“ nemusí (jako tomu může být v případě lidí) nutně znamenat návrat kojotů na jejich půdu (například odstraněním budov a navrácením pozemků do přírodního stavu). Primárně spíše vyžaduje udělení praktických výhod, jež učiní život snazším a méně nebezpečným tak, aby se kojotům žilo absolutně i relativně lépe a blíže způsobu, jakým žili před započítáním bytové výstavby. Vzhledem k tomu, že je vysoce nepravděpodobné, že by mohli mít nějaký prospěch z přesídlení, znamená to postarat se o to, aby se jim dařilo lépe tam, kde žijí nyní.<sup>24</sup> Jedním z důvodů, proč případ kojotů není tak obtížný jako mnoho jiných případů, by mohla být skutečnost, že jak pro kojoty, tak pro lidi existuje možnost přizpůsobit se dané situaci, i když to nebude snadné, neboť taková koexistence může působit problémy oběma zúčastněným stranám.<sup>25</sup> Je tedy třeba – vzhledem k relativně slabé váze nároků

kojotů a způsobu zacházení, z něhož by mohli mít prospěch – aby obyvatelé nového sídliště umožnili kojotům, aby žili vedle nich. Nemám tím na mysli, aby je nějak aktivně zaopatřovali. Krmení kojotů by pravděpodobně konflikt mezi lidmi a kojoty jen zostřovalo, a situaci kojotů tak ještě více podrážovalo. Nezbytná opatření by pravděpodobně přinesla problémy a vzbudila podrážděnost lidských obyvatel sídliště a lze si snadno představit, že by vedla též k poklesu majetkové hodnoty. Nezahrnovala by však vzdání se a ničení majetku. Rezidenti by se spíše museli podělit o výhody užívání pozemku se zvířaty, pro něž býval tento pozemek dříve životním prostorem. Může to vést k tomu, že bude pozemek více zaneřáděný, může to vést k případné částečné obnově přirozeného prostředí kojotů, potřebě oplocení, zmírnění dopravy a odstranění přímých hrozeb v podobě lovu a kladení nástrah (s výjimkou velmi vzácných případů, kdy konkrétní jednotliví kojoti ohrožují lidské životy). Domácí zvířata by musela být v noci v uzavřených prostorách a dětem by muselo být vysvětleno, jak při setkání s kojotem reagovat. Tato opatření by měla kojotům zajistit lepší životní podmínky, přestože se jim bude stále dařit poněkud hůře ve srovnání se stavem před zahájením bytové výstavby.<sup>26</sup>

Toto zamyšlení nám pomáhá odpovědět na otázku, v čem by měla náprava vůči kojotům spočívat. Naznačuje také odpověď na otázku, kdo by měl nápravu realizovat, a navrhuje, že by měli být v tomto případě za reparační opatření odpovědni spíše současní beneficianti než pachatelé, kteří již zmizeli. Je však třeba uvést další objasnění. Za prvé, jak jsem již uvedla, zvířata nemají přímý prospěch z toho, když budou nápravu zajišťovat samotní pachatelé, neboť nedokáží ocenit důležitost přímých zásluh. Za druhé v případě kojotů - vzhledem k tomu, v čem by náprava měla spočívat - je zřejmé, že by měli odpovídající reparační opatření učinit současní beneficianti pozemku, zejména vzhledem k tomu, že jejich zájmy nejsou realizací takových opatření nijak výrazně omezeny. Tento způsob řešení nemusí být předpisem pro *všechny* případy nápravy vůči zvířatům (i když sleduje trend současné debaty o nápravě vůči *lidem* v tom, že odpovědnost za nápravu by se měla časem přesunout z pachatelů na současné beneficianty [Mamdani 2001, 59]). Avšak tam, kde je pachatelů více nebo pachatelé zmizeli a kde lze snadno určit beneficianty, kteří jsou dobře situováni, aby požívali výhod, a činí tak při relativně nízkých nákladech, se zdá nejvýhodnější přiřadit odpovědnost za nápravu nikoli pachatelům, nýbrž beneficiantům. Kdyby byla situace odlišná (například kdyby byla morálně odpovídající opatření extrémně nákladná), mohli by nést odpovědnost za sdílení nákladů na „retropřízpůsobení“ sídliště přirozenému prostředí pro divoká zvířata původní developpeři, existují-li ještě. Samozřejmě by bylo lepší, kdyby měli developpeři povinnost zajistit základní zájmy divoce žijících zvířat nadaných vnímáním již v návrhu či (je-li to nezbytné či možné) přízpůsobením svých původních plánů. To znamená, že by bylo lépe se působené újmě v první řadě vyvarovat. Tím se však dostáváme k debatě o systémových doporučeních, na něž zde již nezbývá prostor.<sup>27</sup>

## 6 Závěr

Naznačila jsem, že pouze v případě zvířat nadaných vnímáním je přímá náprava vůči mimolidské přírodě přijatelná, ačkoli by bylo možno myšlenku nápravy vnímat jakožto přinášející jistou symbolickou hodnotu v kontextu širěji pojímané přírody. Při rozboru důvodů, zda a proč poskytnout nápravu vůči zvířatům nadaným vnímáním, jsem si záměrně zvolila relativně jednoduchý případ: případ týkající se stejné generace a zvířat, jež mohou žít bok po boku s lidmi. Mezigenerační případy před nás staví mnohem složitější problémy (a přikláním se k názoru, že je v případě zvířat nelze úspěšně vyřešit), než případy týkající se zvířat nadaných vnímáním, jež z toho či onoho důvodu bok po boku s lidmi žít nemohou. Do úvah o řešení takových složitějších případů jsem se zde nepouštěla.

Především jsem se snažila dokázat, že stejně jako je široce akceptováno, že můžeme mít povinnosti vůči lidem, abychom „odčinili“ nějakou újmu způsobenou v minulosti, můžeme mít podobnou povinnost vůči zvířatům nadaným vnímáním. V případě lidí obvykle říkáme těmto typům povinností na základě jednání v minulosti „reparace“. V případě zvířat by se dle mého názoru mohli někteří účastníci debaty ohrazovat proti užití konkrétního termínu „reparace“, a proto by mohlo být vhodnější vyhradit tento termín pouze pro lidské případy, kde mají poškození schopnost *uvědomit si*, že jim byla způsobena újma, mohou aktivně požadovat nápravu, a jak ti, kteří mají z nápravy prospěch, tak ti, kteří ji financují, chápou, oč se jedná. Ústřední prvky mé argumentace však zůstávají v platnosti i v případě, že nebudeme hovořit ani o reparacích ani o nápravě, i v případě, že budeme akceptovat tvrzení, že jsou nároky zvířat slabší než srovnatelné nároky lidí. Tam, kde došlo ze strany lidí ke způsobení újmy divoce žijícím zvířatům nadaným vnímáním a kde důsledky této újmy i nadále přetrvávají, vznikají zvláštní povinnosti, a to i tehdy, jestliže těmto zvláštním povinnostem nebudeme říkat „náprava“. Tyto zvláštní povinnosti nenáleží *obecně* všem divoce žijícím zvířatům, platí pouze v těch případech, kdy můžeme alespoň do určité míry napravit újmu způsobenou v minulosti, která způsobila, že se nyní daří divoce žijícím zvířatům nadaným vnímáním výrazně hůře.

## Poděkování

Některé části této kapitoly byly přepracovány z textu *Animal Ethics in Context* (copyright 2010 Columbia University Press) a jsou zde použity se svolením vydavatele.

## Poznámky

1. „Důležitá otázka sedmdesátých let zní: kapitulujeme před svým okolím nebo se usmíříme s přírodou a začneme napravovat škody, které jsme způsobili našemu ovzduší, půdě a vodám?“ – Zpráva o stavu Unie ze dne 22. 1. 1970
2. Vybraný text z omluvy Stephana Harpera vůči domorodému obyvatelstvu Kanady z roku 2008 (<http://www.cbc.ca/canada/story/2008/06/11/pm-statement.html>).

3. Úplné znění omluvy Kevina Rudda vůči australským Aboridžincům z roku 2008 lze nalézt na webové stránce: (<http://www.cnn.com/2008/WORLD/asiapcf/02/12/australia.text/index.html>).
4. Přímí konsekvencialisté tento pohled odmítají, nepřímí konsekvencialisté by však mohli být schopni akceptovat historický princip v případě, že dodržování tohoto principu obecně přineslo nejlepší důsledky, tedy lepší důsledky než dodržování nějakého jiného principu včetně principu momentálního časového řezu přímých konsekvencialistů.
5. Tradičně byla země, která prohrála válku, povinna poskytnout reparace i v případě, že sama nebyla agresorem. Případy tohoto typu se však v tomto článku nezaobírám.
6. Evidentně se jedná o verzi Parfitovy argumentace o neurčitosti identity (1986).
7. Lze dokázat, že by se *skupině* dařilo lépe bez újmy utrpěné v minulosti, dokonce i kdyby bez ní žádný ze současně žijících jednotlivců neexistoval. Toto tvrzení (které představil Thompson (2002)) se však opírá o sporné argumenty o charakteru skupin a skupinové újmy. Meyer (2006) uvádí, že lze újmu vnímat jako jev procházející skrze několik generací, protože každá nová generace je obětí újmy na základě neposkytnuté nápravy vůči rodičovské generaci.
8. Podobně tvrdí Waldron, že se nároky těch, kteří byli odloučeni od určité konkrétní půdy, během času zmenšují, protože daná půda již hraje méně důležitou roli v jejich autonomních projektech, zatímco se nároky těch, kteří půdu aktuálně užívají, posilují, neboť během času dochází k opačnému procesu a půda začíná hrát *důležitější* roli v jejich autonomních projektech.
9. Sterba (2001, str. 38-39) na základě adaptace Taylorova stanoviska princip nápravy explicitně akceptuje.
10. O druzích se vedou rozsáhlé debaty ve filosofii biologie: například eliminativisté druhů tvrdí, že druhy jsou lidskou projekcí vůči přírodnímu světu. (Viz například Ereshefsky 1998). Pro účely této kapitoly budu předpokládat, že takové věci jako druhy existují, a zaměřím se na debatu o tom, jakými „věcmi“ jsou.
11. Ačkoli to není bez kontroverzí, viz práci Mishlera a Brandona z roku 1987.
12. Pro další kritické posouzení tohoto stanoviska viz práci Sandlera a Cranea.
13. Je možné, že Taylorovo stanovisko by bylo možno interpretovat jako obhajobu názoru, jenž je mnohem bližší Hillovu pojetí, než zde uvádím. Taylor však vychází z myšlenky inherentní hodnoty, kterou dle mého názoru Hill odmítá.
14. Meyer (2006) rozebírá symbolickou nápravu v kontextu nápravy vůči zemědělným, jimž nelze zajistit žádnou přímou nápravu. Můžeme o této věci uvažovat jako o určité formě kolektivní ekologické kvality (viz práci Sanda z roku 2007), přináší to však složité problémy o kolektivním úmyslu. Téma dalších důležitých funkcí ekologické obnovy dále rozpracovává Light (2002).
15. Nechci tím říci, že by nemohl existovat argument, dle něhož je „přináležitost ke stejnému druhu“ důležitá. Tomuto typu argumentu se věnuji v textu o zvířatech a skupinové újmě (Palmer 2009).
16. Mohou však existovat další případy domácích zvířat, u nichž zní úvahy o nápravě patřičněji. Například bychom mohli vnímat jako jistou formu nápravy záchrané stanice – či přinejmenším útulky pro zvířata.
17. Zvolila jsem si za příklad kojoty, protože jsou poměrně široce rozšířené. Podobné příběhy lze slyšet v některých amerických státech o dopadech výstavby předměstských sídlišť na horské lvy. Viz například Gullo, Lassiter a Wolch 1998.
18. Splňují tak čtyři z pěti podmínek stanovených Brooksem (2003, str. 107) pro případy náprav, jsme-li ochotni nazvat počáteční jednání „nespravedlností“. Chybějící podmínkou je dokumentace. Pokusila jsem se s touto podmínkou vypořádat tak, že se neohlížím dále do minulosti a soustředuji se jen na jednu generaci.
19. Viz argumentaci Goodina, Patemana a Patemanové (1997) o opatrovnících v kontextu opičí svrchovanosti nad půdou.
20. Za objasnění tohoto rozdílu vděčím Harry Silversteinovi.
21. Silverstein (v nepublikovaných komentářích) zaujímá v této věci ještě silnější stanovisko, než zde činím já: „Budeme-li předpokládat, že jsme schopni obhájit nějakou formu požadavku na nápravu vůči zvířatům, domnívám se, že jej můžeme obhájit i v případě, že pachatel - . . . developerská firma – nejenom neměl



v úmyslu způsobit újmu, avšak vynaložil dokonce maximální přiměřené úsilí (včetně získání potřebných znalostí), aby jí zabránil.“ Pro podporu tohoto stanoviska viz práci Silversteina z roku 2005.

22. Vytváření otázek „co by kdyby“ není v případě zvířat tak složité (protože například kdyby nedošlo k zabránění dané půdy, zvířata by půdu nemohla prodat jinému osadníkovi za tržní cenu). Problémy s ústupem obětí jsou v případě zvířat velmi ničivé, neboť zvířata si nevytvářejí dokumentaci (Fudge 2002) a tam, kde o zvířatech vytvářejí dokumentaci lidé, poskytují jen málokdy důkazy, jež by mohly být užitečné. Nechci tím říci, že by nemohly existovat případy, kdy by takové dokumentární důkazy nebylo možné sestavit, i když nebyly původně sepsány k tomuto účelu.

23. Domnívám se, že by zde bylo možno argumentovat tak, že vzhledem k tomu, že mají lidé majetková práva k půdě, mohou ze své půdy zvířata logicky vyhnat. Vzhledem k tomu, že toto uvažování ohrožuje základní životní situaci divoce žijících zvířat, znamenalo by to, že mají majetková práva přednost před základnějšími morálně významnými zájmy zvířat. Jednalo by se o velmi komplikovanou argumentaci.

24. Většina kojotího území již byla zabrána a kojoti v případě přemístění obvykle neprospívají dobře.

25. Jeden z účastníků uvedl, že soužití s kojoty bylo nadměru obtížné. Nezdá se však, že by se jednalo o široce rozšířený názor. Místní samosprávy v městských oblastech poblíž kojotích území obvykle vydávají pokyny, které umožňují vzájemné soužití, a tvrdí, že v případě dodržování potřebných bezpečnostních opatření by soužití s kojoty nemělo představovat nebezpečí.

26. Michelfelderová (2003) správně podotýká, že s příměstskými divoce žijícími zvířaty by mělo být obecně zacházeno jako se součástí mezidruhovému sousedské komunity. Tento kojotí případ ukazuje další a palčivější důvod, abychom si uvědomili, že problém existence takového mezidruhového společenství vznikl zábořem půdy, která měla své obyvatele již dříve.

27. Emily Brady (osobní komunikace) podotýká, že k odsunu divoce žijících zvířat nadaných vnímáním došlo též při výstavbě nové ranveje na letišti v anglickém Manchesteru, a uvádí, že případy odsunu či vyhnání jsou „sousedy“ případů nápravy.